

12/98
Haugen Bok
KR236.00

Helge Hagemann

UNDER TVANG

Gjennom de siste 100 år er millioner av mennesker verden over blitt tvunget eller tvangsstat av landminer. Men det har ikke forekommet i Danmark.

Eller næsten ikke.

Denne bok forteller historien om 100 tyske soldater som mistet livet eller ble tvangsstat som de var i 1945. I den tyske kyststaten ble de beordret til å bygge landminer.

Denne konventionen regulerer reglementet om bruk av landminer i krig. Den er forbyddt av avende krigsstaten til bundne og uavhengige land. På tross av Danmark's ratifikasjon av denne konventionen ble det i 1945 tyske soldater som ble tvangsstat i 1945. Det var i 1945 i Danmark etter ordre fra de britiske kystbesetningsstyrkene under bevarning av soldater fra Danmark.

De som ble tvangsstat i Danmark har med seg en historie som er en del av den tyske historie. Den er en del av den tyske historie som er en del av den tyske historie. Den er en del av den tyske historie som er en del av den tyske historie.

Denne boken forteller om Danmark som har med seg en historie som er en del av den tyske historie. Den er en del av den tyske historie som er en del av den tyske historie. Den er en del av den tyske historie som er en del av den tyske historie.

AKADEMISK FORLAG

ISBN 87-500-3550-9

9 788750 035503

DE ALLIEREDES BRUD PÅ GENÈVEKONVENTIONEN AF 1929

Stiftelsen norsk Okkupasjonshistorie, 2014

Man kan tages til krigsfange på mange måder, f.eks. ved at flygte fra sine troppenheder, vifte med et hvidt flag, løfte hænderne osv. Hverken Haager- eller Genèvekonventionen og heller ikke forarbejderne til disse konventioner har nogle forbehold eller diskussioner om, hvorvidt *måden* man overgiver sig på, kan berøre den status, man opnår, som krigsfange ved en overgivelse. Det ligger således ikke i selve begrebet betingelsesløs kapitulation, at man hermed giver afkald på alle krav og rettigheder som fange. Ikke desto mindre skete der en bemærkelsesværdig drejning i de allieredes opfattelse af begrebet krigsfange i det sidste år af 2. Verdenskrig.

I 1989 skrev den canadiske forfatter, James Bacque, bogen *Other Losses* om de allieredes behandling af tyske krigsfanger, hvori han postulerer, at omkring 1 million tyske krigsfanger døde i de amerikanske krigsfangelejre i slutningen af 2. Verdenskrig hovedsagelig af sult og af mangel på andre basale fornødheder som husly, tøj osv. Han anklager i bogen amerikanerne for bevidst at have indført et nyt krigsfangebegreb, efterhånden som krigen nærmede sig sin afslutning. Når de tyske tropper overgav sig betingelsesløst, omdøbte amerikanerne således de tilfangetagne soldater til „DEFs“, *disarmed enemy forces* - afvæbnede fjendtlige styrker.

Bischof og Ambrose beretter i bogen *Eisenhower and the German POWs*, at briterne ligeledes omgik Genèvekonventionen. Briterne kaldte blot krigsfangerne noget andet, nemlig „SEPs“, *surrendered enemy personnel* - overgivet fjendtligt mandskab. Formålet var i begge tilfælde, at man herved undgik at betragte de tilfangetagne soldater som egentlige krigsfanger, og at de derfor ikke var omfattet af krigsfangekonventionen. Når man således havde frigjort sig fra konventionen, kunne man behandle fangerne efter forgoðtbeholdende, og kunne herved ikke blive anklaget for krigsforbrydelser.

Tyskernes betingelsesløse overgivelse - og de allieredes krav om en sådan - fik med andre ord en afgørende indflydelse på behandlingen af de tyske pionertropper på Vestkysten. Dette er den egentlige pointe i denne historie. USA og England løb fra deres internationale forpligtelse til at behandle krigsfanger human.

Genèvekonventionernes regler om behandling af krigsfanger tager sit udgangspunkt i beskyttelsen af den „lille“ soldat. Det er ikke ham, der er skyld i, at krigen er brudt ud. Han må som udgangspunkt betragtes som et uskyldigt offer, der skal behandles anstændigt. Det var desuden ikke mordere eller krigsforbrydere fra eksempelvis Gestapo eller SS-enhederne, der blev sendt ud i kæt-

terne på Vestkysten, men ganske almindelige værnepligtige. De havde bedt om at komme til Danmark som repræsentanter for en besættelse. Mange af dem var kun store drenge på 17-18 år, hvis største brødre var allerede døde. Deres forældre havde stemt på Hitler, da de selv var 4-5 år gamle. De havde fået en bedre behandling.

Brian Loring Villa, en af bidragsyderne til bogen *Eisenhower and the German POWs*, skriver blandt andet, at foruden mangelen på fødevarer, var den vigtigste baggrund for at allierede havde følt sig nødsaget til at ændre tysk officielle krigsfangestatus, Sovjetunionens afslag på at underskrive Genèvekonventionen:

Dette afslag var foruroligende og Roosevelt havde i sommeren 1945 prøvet - fordi hans udenrigsminister Gordon Hull havde insistet herpå - at få Sovjet til at undertegne konventionen.

I maj måned, hvor den sovjetiske udenrigsminister var gæst i Hvide Hus, havde Roosevelt personligt prøvet at overtale Molotov at love, at Sovjetunionen ville skrive under. Harry Hopkins (Roosevelts personlige udenrigspolitiske rådgiver), som faktisk kendte Molotov lidt bedre, end man normalt påstår, kommenterede mødet mellem Roosevelt og Molotov i sine egne private optegnelser på følgende måde: „Man behøver ikke at kende ret meget til Rusland eller for at sige skyld til Tyskland for at vide, at der ikke er skygge af chance [there isn't a snowball's chance in hell], at hverken Rusland eller Sovjetland vil give tilladelse til, at det internationale Røde Kors får lov til at inspicere nogen krigsfangelejre.“

Molotov udtalte som forventet sit „Njet“, som han senere blev så berømt for.

Bag Sovjets afslag lå en række overvejelser, som udsprang af regimets hemmelighedsfulde karakter, men en anden vigtigere overvejelse dukkede op i Teheran: Stalin ønskede 4 millioner tyske soldater som arbejdskraft i en ubestemt periode. Muligvis på livstid?

...Sovjetunionens modstand mod så meget som at overveje at underskrive Genèvekonventionen skabte store problemer. Problemet var ganske indlysende: Hvordan kunne man lave enslydende overgivelsesvilkår, hvis en sovjetisk hærchef f.eks. modtog et tilbud om overgivelse, og han så ikke kunne stå inde for, at hans regering føle sig forpligtet til at give de tyske krigsfanger rettigheder i overensstemmelse med Genèvekonventionen? Den eneste løsning var

følge den „laveste fællesnævner“.

I dette tilfælde berød det med andre ord, at man måtte lave fælles overgivelsesbetingelser mellem de allierede, så de også kunne bruges af en sovjetisk hærchef, hvilket indebærer, at der ikke kunne gives tyske krigsfanger nogen løfter om krigsfangestatus.

Men Sovjetunionen var ikke den eneste, man kunne rette bebrejdelser imod. Allerede i 1944 havde britiske ministre besluttet, at de ville udnytte den præcedens, som var skabt, når tyskerne tog sovjetiske fanger og Sovjet tog tyske fanger - de ville rekvirere tyske krigsfanger som arbejdskraft. Tyskerne brugte allerede et stort antal franske krigsfanger som arbejdskraft. Hvorfor skulle tyskerne behandles bedre? På den måde blev betingelserne særdeles bejdlige for briterne og for andre nationer, som ønskede tyske krigsfanger til „slave labour“. Også amerikanerne planlagde i begyndelsen af 1945 at benytte tyske soldater i strid med Genèvekonventionen, til f.eks. minerydning...

Med dette citat understreger Brian Loring Villa, at havde amerikanerne anvendt tyske soldater til minerydning, ville det have været en krigsforbrydelse. Det gjorde de imidlertid ikke. Planlægningen af anvendelse af tyske soldater til minerydning under amerikansk kommando blev aldrig effektueret.

Som sagt oven for var „den betingelsesløse kapitulation“ hele tiden et emne, som blev drøftet på stormagtskonferencerne. Fra Jaltakonferencen, som var den sidste konference inden krigen sluttede i Europa, kan man læse følgende i kommunikéet af 2. februar 1945:

Vi er blevet enige om en fælles Politik og fælles Planer for Gennemførelsen af de Bestemmelser om betingelsesløs Kapitulation, som vi i Fællesskab vil paalægge det nazistiske Tyskland, efter at den tyske væbnede Modstand endeligt er blevet knust. Disse Bestemmelser vil ikke blive offentliggjort, førend Tysklands endelige Nederlag er blevet fuldbyrdet.

Det har formentlig været en bevidst politik, ikke alene i Danmark, men i de allieredes rækker generelt, at forsøge at lægge et røgslør over behandlingen af de tyske krigsfanger efter krigens ophør. Selv for undertegnede var det overraskende at erfare i Brian Loring Villas artikel, at flere af de allierede lande forlangte udlevering af krigsfanger fra den amerikanske zone til „man slave labour“. Frankrig forlangte to millioner, England 250.000, Belgien 45.000 og

En kolonne tyskere venter ved grænsen i Kraså den 6. juni 1945. De tyske soldater blev efter kapitulationen til store opsamlings- og krigsfangelejre, hvor mange måtte tilbringe mere end et år efter, at krigen var ophørt. (Frihedsmuseet)

Norge 25.000. Dette må betegnes som en barsk udnyttelse af krigsfangers arbejdskraft fra de allieredes side. Villa oplyser, at der så sent som i slutningen af 1946 rent faktisk befandt sig 600.000 tvangsudskrevne krigsfanger i Frankrig og 400.000 i England.

Et kort resume af disse lidt indviklede juridiske betragtninger om begrebet „betingelsesløs kapitulation“ og de tyske krigsfangers status, når de overgav sig, kan måske være på sin plads.

De allierede statsledere Stalin, Roosevelt og Churchill besluttede på stormagtskonferencerne inden krigens afslutning, at uanset hvor og hvordan tyske hærenheder overgav sig - om det var på Østfronten eller Vestfronten - så skulle

Under trang

overgivelsen være betingelsesløs. Dette kom i praksis til at betyde, at USA og England ikke længere følte sig traktatmæssigt forpligtet til at behandle de tyske krigsfanger i overensstemmelse med reglerne i Genèvekonventionen af 1929 om behandling af krigsfanger. Dette til trods for, at de to lande højtideligt havde lovet det internationale samfund og dermed også Tyskland at ville følge reglerne.

De tyske soldater, som overgav sig, var således afskåret fra den beskyttelse og det værn, som reglerne tilsigtede at give enhver krigsfange, uanset hvilket land han tilhørte. De kunne derfor kun håbe på „nåde og barmhjertighed“ fra sejrherrenes side.

pert spurgt, om han ikke kunne have fundet en mindre risikabel Levevej. „Well, man skal bare kende det. Der er aldrig sket mig noget, 7-9-13“, siger han og ler. „Jeg har gaaet gennem tætte Minefelter og fjernet alle slags Miner, for jeg kunne aldrig finde paa at forlære

noget af andre, som jeg ikke selv vil gøre. Men nogle siger, at jeg kan lugte Minerne, og det er der maaske noget om. Men alle Tilfælde kan man som Regel høre den“.

De tyske Soldater marcherede nu igennem Marken, og kunne bagefter fjerne skiltet med Advarslen mod Minerne. Det var det! Men der er mange endnu. Man regner med, at der vil gaa mindst et halvt Aar, før det hele er fjernet. Major Holland haaber ganske vist at kunne gøre det hurtigere, og han prøver at fremskynde Arbejdet fordi - som han udtrykte det - det irriterer ham personligt at se Tyskerne her i Landet.

Artiklen ansporede mig til at opsøge det daværende Universitetsbibliotek, som engang rummede arkivet med gamle aviser. Efter lidt spredt læsning i aviserne om minerydningen i sommeren 1945 stod det efterhånden klart for mig, at der var et eller andet, der ikke harmonerede omkring det forhold, at tyske soldater efter Befrielsen blev sat til at rydde miner. Jeg søgte derfor Rigsarkivet om hjælpelse til at gennemgå det materiale, som arkivet måtte ligge inde med om landminerydningen. Efter fire måneder fik jeg tilladelse til at gennemgå det, som i arkivets sprok hedder „normalt ikke-tilgængeligt materiale“. Samtidig begyndte jeg at læse historie på „Åbent

Universitet“ i København. Det viste sig hurtigt at være en interessant kombination af indfaldsvinkler til et stort set ubeskrevet blad i Danmarks historie: Landminerydningen på den jyske vestkyst i sommeren 1945.

Som jurist faldt det naturligt at analysere de folkerelevante problemer.

aviserne den 13. juni 1945:

Major Stanley Holland med en
minerpansermine. Major Holland var
ledende for minerydningen
på den jyske vestkyst.

af stof og udvælgelsen af dette. Historiestudiet og en række fremragende undervisere bibragte mig imidlertid en historisk metode, som jeg har forsøgt at bruge ved udarbejdelsen af denne bog.

For alle, der har oplevet Besættelsen og Befrielsen, er der to datoer, ingen glemmer, den 9. april og den 4. maj. Den 9. april 1940 blev Danmark besat af tyske tropper. Hermed var Danmark ufrivilligt, og imod den danske regering og det danske folks ønsker, trukket ind i den 2. Verdenskrig. Danmark var de facto i krig, og danskerne fik i de kommende fem år krigens forbandede følelser.

Der kan skrives - og er blevet skrevet - meget om Danmarks rolle og regeringens og befolkningens holdning under Besættelsen. Det var ikke en myte, at Danmark blev besat af en fjendtlig hær, og det er ikke en myte, at mange danskere mistede livet på grund af Besættelsen. Det var derfor med god grund, at hele den danske befolkning med få undtagelser jublede den 4. og 5. maj. Danmark var befriet og freden brudt ud.

Men det endelige punktum for krigen blev ikke sat den 5. maj. Jeg tror de fleste vil være enige med mig i, at en krig ikke afløses af fred på en bestemt dato, hvorefter alt er idyl. Hvad jeg selv svagt kan erindre; hvad jeg lærte i skolen, og hvad jeg siden læste, om Besættelsen og Befrielsen fik mig til at opfatte situationen på denne lidt firkantede måde. Men dette er en myte.

Efter Befrielsen fulgte nemlig et oprydningsarbejde, og her kom minerydningen til at indtage en central plads. Denne „befrielseshistorie“ er imidlertid ikke blevet fortalt, men det er måske ikke så mærkeligt endda. Det er en historie, som i bogstaveligste forstand rummer sprængstof.

Den 9. maj beordrede englænderne via SHAEF - hovedkvarteret for de allieredes ekspeditionsstyrker under krigen, hvis opgave det var at forberede, planlægge og gennemføre befrielsen af Nordvesteuropa - de tyske tropper til selv at fjerne samtlige landminer, som var nedlagt under krigen i Danmark, hvoraf langt størstedelen befandt sig på den jyske vestkyst. Det skulle blive en blodig affære, som kom til at koste mange døde og hårdt kvæstede blandt de tyske soldater. Tabene oversteg, hvad den tyske værnemagt mistede af soldater i Danmark ved egentlige kamphandlinger under de fem besættelsesår. Den officielle danske opgørelse taler om 149 dræbte, 165 hårdt sårede og 167 lettere sårede, men som det siden skal påpeges var tabstallene formodentlig endnu højere.

Minerydningen blev udført i perioden 10. maj - 1. oktober 1945 af de tyske såkaldte pionertropper eller ingeniørsoldater, som var britisk fangenskab. Kontrollen med arbejdet blev overladt til den danske hær, som brugte pionerkommando fra Den danske Brigade som kontrollanter.

old under minerydningen: den daglige kontrolmarch.

I den danske instruks til kontrollanterne, som er nævnt tidligere, var en del af kontrolarbejdet: „at overvaage Udførelsen af den af SHAEF beordrede Kontrol, hvorved de Tyske Pionertropper marcherer henover Felter, der har været belagt ved Fodfolkesminer, og kører med pansrede Køretøjer henover Felter, der har været belagt med andre Miner“ (forfatters fremhævelse). Den danske instruks var formentlig delvis inspireret af det materiale, som Florian-Larsen modtog af norske officerer under sit ophold i London.

Igen kan vi ty til Norge og høre om, hvordan kontrolmarchen foregik deroppe. I eftersommeren 1945 holdtes et foredrag i den norske Rigskringkastning den 9. september, hvor en norsk oberst, Bernhard Østerås, fortalte befolkningen om minerydningen. Her fortæller han blandt andet, hvordan felterne blev „prodret“, som det udtrykkes på norsk:

Tyskerne måtte systematisk gå over felterne og stikke med tynde spidse jernstænger. Til slut blev et vist antal tyskere beordret til, på linie skulder ved skulder, langsomt at gå igennem felterne, idet de stak med jernstænger ned i jorden foran sig under marchen fremover. Dette blev gentaget flere gange, der hvor kontrolofficererne fandt det nødvendigt. For at prøve effektiviteten af denne sidste afsluttende kontrol, blev der i enkelte tilfælde - på forhånd lagt skarpe miner ud

ODD BRUNSVIK

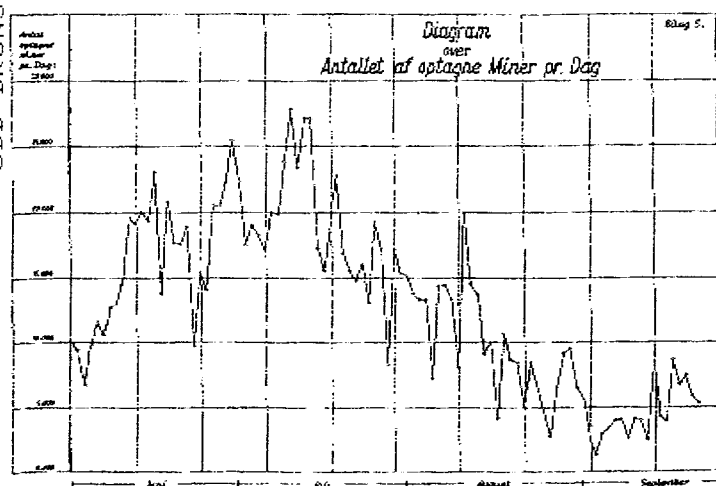

Diagram over antallet af optagne miner pr. dag i løbet af minerydningen i Danmark. Næsten 1,5 million landminer blev tilintetgjort i løbet af de knap 4 1/2 måneder minerydningen varede.

Hanstholm, juni 1945.
Sprængning af tyske
landminer.
(Frihedsmuseet)

i felterne - uden at tyskerne vidste noget om det. Disse miner blev altid, altid fundet af tyskerne ...

Hvorvidt de danske officerer og kontrollanter har udvist samme fantasi og raffinement som deres norske kollegaer ved at lægge „skarpe miner ud“ som et effektivt disciplinerende instrument for at sikre, at de tyske soldater ikke havde sløjet af i løbet af dagen, fortæller de danske arkiver intet om. Men det må have været særdeles psykisk belastende og krævet en betydelig sjælelig styrke af de tyske soldater, at gå og køre hen over felterne. Ikke mindst efter at have været vidne til de mange ulykker der skete.

Ulykkerne

Minerydning er et yderst farligt job. Tre faktorer kan dog nedsætte dødsrisikoen betydeligt: En grundig uddannelse, et effektivt søgnings- og beskyttelsesudstyr, og som det måske mest betydningsfulde af alt: Tid. Når minerydningen på Vestkysten fik så tragisk et omfang i form af tab af menneskeliv og kvæstede, skyldtes det blandt andet, at disse tre betingelser ikke var opfyldt på tilfredsstillende vis. Dertil kom yderligere stressfaktorer, som mangel på forberedelse.